

АНАЛІЗ СТАНУ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація. В статті розглянуті проблеми адаптивної поведінки молоді, досліджено питання адаптації студентів - першокурсників у вищому навчальному закладі аграрного профілю. Подана характеристика типів адаптації першокурсників до навчання у ВНЗ, розглянуті стереотипи пізнавальної діяльності студентів та специфіка навчання молоді у вищому навчальному закладі. Проведене дослідження стану адаптованості студентів ВНЗ аграрного профілю та визначені найважливіші чинники в процесі адаптації молоді до навчання у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: адаптація, вищий навчальний заклад, студент-першокурсник, дослідження стану адаптованості студентів.

Annotation. The article considers the problem of adaptive behavior of young people and studies the issues of adaptation of first-year students at higher educational institution of agrarian profile. Description of the types of adaptation of students of the first year to studying at the University is given, the stereotypes of students' cognitive activity and specific features of training young people at higher educational establishment is examined. The state of adaptation of students of agrarian higher educational institutions is investigated and key factors in the process of adaptation of young people to studying at higher educational establishment are identified.

Keywords: adaptation, higher educational institution, first-year student, research of the state of adaptability of students.

Постановка проблеми. Зміна соціально-економічної ситуації в країні посилює необхідність вищих навчальних закладів до пошуку надійних, оригінальних і ефективних засобів навчально-виховної діяльності, запровадження таких освітніх технологій, які забезпечили б ефективну фахову підготовку студентської молоді. Разом з тим, аналіз проблем сучасної освіти свідчить про неузгодженість взаємозв'язків, які забезпечують важливий принцип наступності середньої і вищої ланок системи освіти. Різні теоретико-методологічні підходи до

головних компонентів навчально-виховного процесу у старших класах загальноосвітньої школи та першого курсу вищого навчального закладу, неминуче призводить до ускладнення процесу адаптації студентів до навчання у ВНЗ.

Формулювання цілей статті. Визначити й охарактеризувати основні проблеми стану особистісної, соціальної та професійної адаптації першокурсників у ВНЗ.

Відповідно до мети роботи визначені такі завдання: 1) проаналізувати підходи до тлумачення понять «адаптація» з позиції філософії, психології, педагогіки; 2) виявити ступінь розробки окресленої тематики у вітчизняній та зарубіжній науці; 3) з'ясувати сутність та причини проблем у студентів першого курсу ВНЗ крізь призму особистісного, соціального та професійного аспектів; 4) проаналізувати основні проблеми адаптації студентської молоді до навчання у ВНЗ аграрного профілю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел й особистого досвіду переконливо свідчить про те, що в процесі організації певної діяльності для її ефективності необхідно виділяти певні умови реалізації цієї сукупності процесів. А. Богоявленська, Л. Бурдейна, А. Вербицький, Л. Вяткін, Р. Лемберг, П. Підкасистий, Н. Половникова та інші вчені займалися дослідженням проблематики підготовки майбутніх фахівців. Психологія формування готовності до професійної діяльності, оволодіння студентом професійними знаннями, вміннями та навичками вивчалася рядом українських і зарубіжних дослідників, зокрема: Г. Балл, В. Бочелюк, Л. Долинська, Г. Костюк, Т. Кудрявцев, М. Левченко, С. Максименко, О. Мешко, Є. Мілерян, В. Моляко, О. Мороз, О. Пенькова, П. Перепилиця, М. Пряжніков, В. Рибалка, Н. Побірченко, М. Савчин, М. Смульсон та ін.

Окремі аспекти означеної проблеми досліджувалися в рамках загальної психології, психофізіології, соціальної психології, педагогіки (І. Бондаренко, О. Васильченко, О. Каганов, О. Ключко, В. Невмержицький, А. Скрипко, та ін.).

Дослідження за цією проблематикою переважно були пов'язані з вивченням загальних закономірностей адаптаційного процесу, його структури, механізмів та принципів реагування (Ф. Березін, М. Дяченко, Н. Завацька, О. Зотова, Я. Рейковський та ін.); питаннями соціальної адаптації особистості як специфічної форми її соціальної активності (Б. Ананьев, Г. Балл, Л. Виготський, Ю. Ган та ін.), як інструменту пристосування до середовища та як захисний механізм чи спосіб її самоактуалізації (О. Асмолов, К. Роджерс, Л. Фестінгер, В. Ядов та ін.); з'ясуванням особливостей соціальної адаптації студентської молоді вищих навчальних закладів в аспекті часу й динаміки, змісту і критеріїв, видів й результатів адаптації (А. Андреева, Н. Березовін, Т. Землякова, А. Колесова, А. Мацкевич, Т. Середа, М. Тоба та ін.); визначенням специфіки адаптації переселенців у новому соціокультурному середовищі (О. Блинова, В. Гриценко, Л. Ключникова, Л. Пілецька та ін.); встановленням особливостей дезадаптації та регуляції поведінки особистості (І. Булах, В. Бочелюк, Н. Максимова та ін.).

Незважаючи на посилену увагу вчених до проблем адаптивної поведінки молоді, деякі питання, зокрема, визначення стану готовності студентської молоді до навчання у ВНЗ аграрного профілю, залишились поза увагою дослідників і потребує подальшого ґрунтовного вивчення. Для того, щоб розкрити зазначену нами тему ми спершу розглянемо її основні дефініції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес адаптації першокурсників до умов навчання у ВНЗ є дуже складним та багатограним.

Так, Н. Березовін розглядає адаптацію як «комплексний динамічний процес», зумовлений взаємодією психологічних, соціальних і біологічних факторів [1, с. 15].

В соціальній педагогіці соціальна адаптація розуміється як процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи відносин із соціальними об'єктами, інтеграція особистості у соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища [2].

Процес соціальної адаптації є безперервним, оскільки, в навколишньому середовищі постійно відбуваються зміни соціальної ситуації розвитку, які потребують пристосування індивіда до нових вимог діяльності, соціальних умов і нового оточення.

Досліджуючи питання адаптації студентів-першокурсників у вищому навчальному закладі можна зазначити, що адаптаційний період, який починається з перших днів навчання є дуже важливим етапом, адже саме в цей час відбувається «активне, творче пристосування студентів нового прийому до умов вищої школи, в процесі якого в студентів формуються оптимальні взаємини, покликання до обраної професії, раціональний колективний режим праці та побуту» [4].

Психологічна адаптація студентів до навчального процесу у ВНЗ включає цілий ряд аспектів, за якими стоять різні зони труднощів, з якими доводиться стикатися студентам на початковому етапі навчання у ВНЗ.

Залежно від швидкості адаптації та її результатів розрізняють такі типи адаптації першокурсника:

1-ий тип адаптації характеризується легкістю пристосування студента до нових умов навчання, що відрізняються від шкільних формами та методами організації навчального процесу. Ця новизна і пов'язані з нею труднощі створюють свого роду бар'єр, який треба подолати. Головними труднощами даного етапу є зростання обсягу та складності навчального матеріалу, збільшення питомої ваги самостійної роботи, а також невміння працювати самостійно, планувати та розподіляти свій час та інше;

2-ий тип адаптації характеризується тим, що передбачає формування позитивного ставлення до обраного фаху, поступове набуття професійних умінь і навичок;

3-ий тип адаптації пов'язаний з труднощами в засвоєнні нових соціальних норм, встановленні та підтриманні студентом певного соціального статусу в новому колективі і т. ін. [5]. Всі ці сторони одного процесу тісно пов'язані між собою. Кожна з них має свої характерні риси й особливості і відіграє важливу роль в житті першокурсника. Розглянемо ці аспекти більш детально.

Навчання є основою діяльності студента, а успішність в навчанні – одним з головних критеріїв його адаптованості. Студенти перших курсів, набуваючи статусу самостійних дорослих людей, залишаються у своїй більшості за віком, психологією, розвитком, світоглядом і життєвим досвідом близькими до учнів старших класів середньої школи. Тому навчально-виховна робота на першому курсі має проводитися з урахуванням вікових особливостей студентів, рівня їх підготовки, а також специфіки ВНЗ або факультету [1, с. 5-9]. Перехід вчорашніх школярів від класно-урочної системи навчання до переважно самостійних занять нерідко відбувається з великими ускладненнями. Не всі з них справляються із подоланням цих труднощів та швидко перебудовують звичні форми навчальної роботи.

Навчання у вищому навчальному закладі має ряд суттєвих відмінностей порівняно зі шкільним і багато в чому специфічне за своєю методикою. Тому не всі вміння і навички навчальної роботи, засвоєні у школі, можуть бути застосовані в системі навчання у вищому навчальному закладі і потребують корекції і вдосконалення.

Які ж стереотипи пізнавальної діяльності студентів, сформовані в школі, ускладнюють навчання у вищому навчальному закладі і потребують суттєвої перебудови? Ці труднощі проявляються вже у процесі сприйняття і осмислення студентами матеріалу, який вивчається [9]. У школі основна робота з осмислення нових знань відбувається на уроці під керівництвом вчителя з використанням різноманітних методів, що полегшують процес навчання. А домашня робота учнів зводилася головним чином до повторювання і завчання матеріалу. Школяру, що виробив стереотип режиму навчальної діяльності на уроці, доводиться з перших днів переборювати його в вузі. Це призводить до того, що більшість першокурсників слабо володіють логічними операціями по осмисленню вивчуваного матеріалу, і навчальний процес у вищому навчальному закладі змушений значною мірою спиратися на репродуктивне мислення першокурсників, що не дає можливості приймати оптимальні рішення в нестандартних ситуаціях і легко адаптуватися в умовах діяльності, що постійно змінюються. Засвоєння знань у них зводиться переважно до читання матеріалу за підручником або конспектом лекції. При цьому студенти намагаються не стільки зрозуміти матеріал, скільки запам'ятати його.

Вплив стереотипів шкільного навчання значною мірою виявляється в організації навчальної роботи з повторення і закріплення матеріалу. Система шкільного навчання побудована таким чином, що пояснення нового матеріалу та його закріплення поєднуються в одне ціле самою структурою уроку. У вищому навчальному закладі синхронність між повідомленням нових знань та їх закріпленням більшою мірою відсутня. Крім того, викладення матеріалу під час лекції і його закріплення на практичних або семінарських заняттях часто розділені тривалим проміжком часу [6; 7]. Тому у вищому навчальному закладі робота з осмислення й засвоєння теоретичного матеріалу, що викладається в лекції, повинна синхронізуватися з процесом самостійної позааудиторної роботи і супроводжуватися його глибоким осмисленням і самоконтролем. Від того, наскільки правильно організовується ця робота, залежить глибина й міцність знань студентів.

Специфіка навчання у вищому навчальному закладі багато в чому зумовлена відсутністю систематичного поточного контролю за якістю засвоєння знань. У середній школі, як відомо, контроль за навчальною роботою та засвоєнням вивчуваного матеріалу здійснюється на кожному уроці. У вищому навчальному закладі, де немає щоденної перевірки знань, випускники шкіл отримують в цьому відношенні більшу свободу дій. Відбувається різка зміна, а точніше руйнування, тих стереотипів відношень з викладачами, які роками склалися в середній школі. Відчуваючи себе достатньо вільними від педагогічного контролю, багато першокурсників підмінюють регулярну роботу з засвоєння знань епізодичними, безсистемними заняттями, що веде до відставання. Така система навчальної роботи не забезпечує належної підготовки студентів [8].

У процесі проведеного нами дослідження стану адаптованості студентів ВНЗ аграрного профілю з'ясувалося, що лише 28 % студентів-першокурсників швидко адаптувалися до системи навчання у вищому навчальному закладі, 48 % намагаються пристосуватися до принципів навчання у виші, а для 24 % студентів цей процес виявився надзвичайно складним. Серед основних причин, що створюють труднощі в адаптації до навчання студенти називають відсутність контролю з боку батьків, великий об'єм роботи, що виноситься на самостійне опрацювання, великий об'єм нової інформації, яку потрібно засвоїти. Окрім того, переважна більшість студентів ВНЗ аграрного профілю – це молодь із сільської місцевості, тому серед причин поганої адаптованості студенти називають велику кількість студентів в лекційних аудиторіях, що відволікає увагу від роботи, а також тривалість лекцій та інших видів занять значно перевищують час, який відведений на урок у школі.

Отже, недостатня психологічна та практична підготовленість багатьох випускників середньої школи до форм і методів навчання у вищому навчальному закладі призводить не тільки до їх неуспішності. Невміння студентів самостійно перебудувати засоби навчально-пізнавальної діяльності відповідно до нових умов навчання викликає у них почуття розгубленості, незадоволення та веде до негативного ставлення до навчання в цілому.

Надзвичайно важливе значення для успішного навчання у вищому навчальному закладі має правильна організація самоосвітньої роботи студентів з розширення та заглиблення своїх знань. Навчальні заняття у вищому навчальному закладі, зокрема лекції, мають по відношенню до процесу засвоєння знань лише установчий, орієнтуючий характер. Лекція відіграє роль чинника, що спрямовує самостійну творчу діяльність студентів, і її не можна розглядати як головне джерело знань. Студентам необхідно самим активно здобувати знання різними шляхами: працювати з підручником, додатковою літературою, науковими першоджерелами і т. ін. Проте цих навичок майбутні студенти в школі не здобувають. Додаткова література, що вивчається школярами, складається лише із невеликої кількості першоджерел. Саме цим можна пояснити невміння більшості випускників шкіл самостійно працювати над поглибленням і розширенням своїх знань. Безумовно, було б неправильно вважати, ніби першокурсник зовсім не готовий до навчання у вищому навчальному закладі. Однак того, що він знає і що вміє, як правило, дуже мало для успішного навчання у вищому навчальному закладі. Першокурсника необхідно вчити вчитися - це беззаперечна істина. Під час дослідження даної проблематики, ми намагалися з'ясувати, які види самостійної роботи студенти застосовують для покращення рівня своїх знань. Як з'ясувалося, переважна більшість студентів (68 %) під самостійною роботою вважають опрацювання лекційного матеріалу, поданого викладачем, підготовка до практичних занять переважно зводиться до вивчення формул, правил, основних дефініцій з теми, що вивчається. На запитання «як часто ви користуєтеся бібліотечним фондом для підготовки до практичного чи семінарського заняття» лише 7 % студентів визнали, що зверталися до бібліотеки за підручниками. Переважна частина молоді (89 %) відповіла, що для підготовки до заняття вони використовують INTERNET-джерела. При цьому студенти визнають, що особливо не напружуються при підборі інформації – використовують перші-ліпші, запропоновані всесвітньою павутиною.

Таким чином, ми бачимо, що одне з найважливіших завдань, яке стоїть перед педагогами ВНЗ, полягає в озброєнні студентів методами самостійної роботи.

Головна увага вищої школи повинна бути зосереджена на всебічному поліпшенні професійної підготовки фахівців. Розв'язання цього завдання починається на перших курсах. У ході навчання молода людина дістає відомості про майбутню професію, ознайомлюється із спеціальною літературою. Водночас відбувається процес адаптації до обраної професії. Оволодіння навичками навчання і перше ознайомлення з професією – найважливіші чинники в процесі адаптації. Як правило, студент намагається обрати таку професію, яка дозволить йому з часом застосувати, реалізувати набуті знання, здібності, буде відповідати його інтересам, психологічним особливостям. Правильно обрана професія – неодмінна умова успішної адаптації студентів молодших курсів. Адже, якщо вибір професії невдалий, тобто не відповідає ні здібностям, ні зазіханням особистості, адаптація не буде оптимальною [5]. Тому одним із головних завдань ВНЗ повинно стати надання допомоги першокурсникам у професійній адаптації.

Професійна адаптація в умовах вишу є процесом формування у студентів інтересу до обраної професії, прагнення досконало оволодіти нею. Така адаптація передбачає оволодіння повним обсягом знань, умінь і навичок за професією, методикою і логікою науки. Професійне формування студента успішно здійснюється в тому разі, якщо воно ґрунтується на інтересі, нахилах та здібностях молодої людини до певної професії. Якщо студент ще до вступу у ВНЗ твердо вирішив питання про вибір ним професії, усвідомив її значення, її позитивні та негативні сторони, вимоги, які вона висуває, то навчання у виші буде цілеспрямованим і продуктивним, тобто адаптація здійснюватиметься без особливих ускладнень [3].

Під час проведеного дослідження ми поставили студентам питання чи подобається їм навчатися у ВНЗ з урахуванням тих труднощів, які виникли у них в процесі адаптації до вишу. 99,9 % молоді подобається навчатися у ВНЗ. Серед факторів, які вплинули на таке рішення називалися нові друзі, нові можливості, що відкриваються перед студентською молоддю, багато нової цікавої інформації, що вивчається на заняттях, особливості проживання в гуртожитках, нові форми спілкування з великою студентською родиною (викладачами, старшокурсниками, позааудиторні форми занять). І лише 0,01 % молоді відповіли, що помилилися з вибором форми навчання.

Окрім того, ми дослідили питання, за яким принципом майбутні студенти обирали ВНЗ. Так, 76 % студентів відповіли, що свідомо обрали саме той заклад, в якому вони зараз навчаються, 16 % обрали свій заклад ще й тому, що оплата за навчання у ньому найнижча в регіоні, 11 % студентів визнали, що цей вибір за них зробили батьки.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що всі сторони процесу адаптації є дуже важливими для нормальної діяльності студента у ВНЗ. Тому з перших днів навчання у вищому навчальному закладі студентам повинна надаватися допомога, спрямована на подолання труднощів, що виникають в усіх аспектах їхньої адаптації.

Висновки. Отже, успіх адаптаційного періоду студентів-першокурсників – це показник готовності до майбутньої професійної діяльності, реалізація професійних намірів, розвиток особистості як професіонала, а нова соціальна ситуація розвитку студента визначається зміною і закріпленням його соціального статусу в житті.

Список використаних джерел:

1. Березовин Н.А. Адаптация студентов к жизнедеятельности вуза: психолого-педагогические аспекты/ Н.А. Березовин // Выбранные научные работы БДУ. – Минск. – 2001. – С. 11-25.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч.посіб.[для студ. вищ. навч. закл.] / О.В. Безпалько – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
3. Бурдейна Л.І. Аналіз проблем організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів // Вісник Львівського університету.– Серія економічна. – 2013. – Випуск 50. – С. 13-19.
4. Плотнікова О. Важливість вивчення індивідуальних особливостей першокурсників у період дидактичної адаптації // Рідна школа. – 2001. – №10. – С. 62-64.
5. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Підручник, 2-е вид. – К.: Каравела, 2008. – 352 с.
6. Бибрих Р.Р. Мотивационные аспекты адаптации студентов к учебному процессу в вузе// Психолого-педагогические аспекты адаптации студентов к учебному процессу в вузе: Сб. научн. трудов. – Кишинев: изд-во Кишинев. госуд. ун-та, 1990 – с. 17-27.
7. Войтович Н. Відмінності шкільного та студентського колективів як аспект проблеми адаптації першокурсників до умов ВЗО// Психологічна адаптація студентів першого курсу до умов навчання у ВЗО: 36. наук. ст. - Луцьк: держ. ун-т ім. Лесі Українки, 1999. – с. 57-65.
8. Панькович О. Проблеми адаптації у вищому закладі освіти: методики індивідуально-психологічного консультування// Психологічна адаптація студентів першого курсу до умов навчання у вищому закладі освіти: 36. наук. ст. - Луцьк: держ. ун-т ім. Лесі Українки, 1999. – с. 70-71.
9. Ключко О.В. Методична система навчання студентів геоінформаційним технологіям / О.В.Ключко// Вісник Луганського національного університету імені Т.Г. Шевченка. № 17 (204). Серія: педагогічні науки: Збірник. — Луганськ: ЛНУ, 2010. — С. 40-50.